

Original Research Paper

İNKLÜZİV TƏHSİLDƏ FƏRDİ PSIXOLOJİ XÜSUSİYYƏTLƏRİN NƏZƏRƏ ALINMASININ PEDAQOJİ ƏHƏMİYYƏTİ

Mirzə Həşimov

<https://orcid.org/0009-0005-8087-342X>

Azərbaycan Respublikası Elm və Təhsil Nazirliyi, Ordubad rayon Dəstə kənd tam orta məktəbi,
Naxçıvan, Azərbaycan

Article history

Received: 30.09.2026

Revised: 06.10.2026

Accepted: 18.10.2026

*Corresponding Author: Mirzə
Həşimov, Azərbaycan Respublikası
Elm və Təhsil Nazirliyi, Ordubad
rayon Dəstə kənd tam orta məktəbi,
Naxçıvan, Azərbaycan
Email: mirzeheshimov@gmail.com

Xülasə

Məqalədə inklüziv təhsil prosesində şagirdlərin fərdi psixoloji xüsusiyyətlərinin nəzərə alınmasının pedaqoji əhəmiyyəti araşdırılır. Təlim ehtiyaclarının, idrak imkanlarının, emosional vəziyyətin, ünsiyyət bacarıqlarının və fərdi inkişaf xüsusiyyətlərinin təlim prosesinə təsiri təhlil edilir. Fərdi yanaşmanın, diferensiallaşdırılmış təlimin, əlçatan tədris materiallarının və müəllim-şagird əməkdaşlığının inklüziv təhsilin səmərəliliyindəki rolu əsaslandırılır. Eyni zamanda, bütün şagirdlərin təlim prosesində fəal iştirakını təmin etmək üçün müəllimlərin pedaqoji hazırlığının, ailə ilə əməkdaşlığın və psixoloji dəstək mexanizmlərinin əhəmiyyəti müəyyən edilir.

Açar sözlər: *inklüziv təhsil, fərdi psixoloji xüsusiyyətlər, fərdi yanaşma, diferensiallaşdırılmış təlim, pedaqoji dəstək, şagird şəxsiyyəti*

GİRİŞ

Müasir təhsil sisteminin qarşısında duran mühüm vəzifələrdən biri hər bir şagirdin fərdi xüsusiyyətlərindən, inkişaf səviyyəsindən və öyrənmə ehtiyaclarından asılı olmayaraq keyfiyyətli təhsil almaq imkanlarının təmin edilməsidir. Cəmiyyətin sosial və mədəni inkişafı, təhsil haqqında təsəvvürlərin dəyişməsi və insan hüquqlarına əsaslanan yanaşmalar təlim prosesinin daha çevik, əlçatan və şəxsiyyətyönümlü şəkildə təşkilini zəruri edir. Bu baxımdan inklüziv təhsil yalnız xüsusi təhsil ehtiyacları olan uşaqların ümumi təhsil mühitinə cəlb edilməsini deyil, bütün şagirdlərin təlimdə bərabər və mənalı iştirakını təmin edən pedaqoji yanaşmanı ifadə edir.

Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Əlilliyi olan şəxslərin hüquqları haqqında Konvensiyasının 24-cü maddəsində inklüziv təhsil hüququ təsbit edilir. Bu yanaşma əlilliyi olan şəxslərin ümumi təhsil sistemindən kənarlaşdırılmamasını, zəruri dəstək vasitələrinin yaradılmasını və fərdi ehtiyaclarının nəzərə alınmasını nəzərdə tutur [5].

İnklüziv təhsilin uğurlu təşkili üçün şagirdlərin yalnız akademik göstəricilərini deyil, onların psixoloji inkişaf xüsusiyyətlərini də nəzərə almaq vacibdir. Çünki uşaqlar idrak proseslərinin inkişafı, diqqət və yaddaş imkanları, ünsiyyət tərz, emosional reaksiyaları, maraqları, motivasiyaları və sosial uyğunlaşma səviyyələri baxımından bir-birindən fərqlənirlər. Eyni təlim tapşırığı müxtəlif şagirdlər tərəfindən fərqli sürətlə və müxtəlif üsullarla yerinə yetirilə bilər. Bu fərqlərin nəzərə alınmaması bəzi şagirdlərdə uğursuzluq hissinin yaranmasına, təlim motivasiyasının azalmasına və kollektivdən uzaqlaşmaya səbəb ola bilər.

Mövzunun aktuallığı ondan ibarətdir ki, inklüziv təhsil mühitində fərdi psixoloji xüsusiyyətlərin öyrənilməsi və onların pedaqoji prosesdə nəzərə alınması təlimin keyfiyyətinin yüksəldilməsi, şagirdlərin sosial inteqrasiyası və şəxsiyyət kimi inkişafı üçün mühüm şərtidir.

Tədqiqatın məqsədi inklüziv təhsildə şagirdlərin fərdi psixoloji xüsusiyyətlərinin nəzərə alınmasının pedaqoji əhəmiyyətini müəyyənləşdirmək, fərdi yanaşmanın əsas istiqamətlərini təhlil etmək və təlim prosesinin səmərəliliyini artıran praktik təkliflər irəli sürməkdir.

Tədqiqatın vəzifələri inklüziv təhsilin nəzəri əsaslarını nəzərdən keçirmək, şagirdlərin fərdi psixoloji xüsusiyyətlərinin təlimə təsirini araşdırmaq, müəllimin fərdi yanaşma imkanlarını müəyyənləşdirmək və əlçatan təlim mühitinin yaradılması yollarını əsaslandırmaqdan ibarətdir.

Tədqiqatda elmi-pedaqoji ədəbiyyatın təhlili, müqayisəli yanaşma və nəzəri ümumiləşdirmə metodlarından istifadə edilmişdir.

Əsas hissə

İnklüziv təhsil təhsilənlərin fərqliliklərini təbii və dəyərli xüsusiyyətlər kimi qəbul edən, onların təlim prosesində iştirakına mane olan amilləri aradan qaldırmağa yönələn təhsil yanaşmasıdır. Bu yanaşmanın əsas məqsədi bütün uşaqları eyni təlim mühitində yerləşdirməklə kifayətlənmək deyil, hər birinin öyrənməsi, inkişafı və sosial münasibətlər qurması üçün zəruri şərait yaratmaqdır.

İnklüziv təhsilin əsas məqsədi bütün şagirdlərin fərdi xüsusiyyətlərindən, inkişaf imkanlarından və təhsil ehtiyaclarından asılı olmayaraq təlim prosesində iştirakını təmin etməkdir. Bu yanaşma təhsilənlər arasında fərqlərin maneə kimi deyil, pedaqoji prosesin təşkilində nəzərə alınmalı xüsusiyyətlər kimi qiymətləndirilməsini tələb edir [3, s. 158].

İnklüziv təhsilin psixoloji-pedaqoji mahiyyəti hər bir uşağın öyrənmək və inkişaf etmək potensialının tanınmasına əsaslanır. Şagirdin müəyyən tapşırığı yerinə yetirməkdə çətinlik çəkməsi onun öyrənmə qabiliyyətinin məhdud olması kimi qiymətləndirilməməlidir. Çətinlik bəzən tapşırığın təqdim edilmə formasından, təlim materialının mürəkkəbliyindən, ünsiyyət maneələrindən və ya mühitin əlçatan olmamasından qaynaqlana bilər.

Bu baxımdan müəllimin vəzifəsi uşağı mövcud təlim modelinə məcburi şəkildə uyğunlaşdırmaq deyil, təlim prosesini müxtəlif ehtiyaclara cavab verəcək şəkildə təşkil etməkdir. Bunun üçün dərsin məqsədləri, tapşırıqların forması, istifadə edilən resurslar, qiymətləndirmə üsulları və dəstək mexanizmləri şagirdlərin xüsusiyyətləri nəzərə alınmaqla planlaşdırılmalıdır.

İnklüziv pedaqogikanın mühüm prinsiplərindən biri bütün şagirdlər üçün yüksək gözləntiləri qorumaqla yanaşı, bu gözləntilərə çatmaq üçün fərqli yolların təqdim edilməsidir. Fərdi yanaşma uşağa daha asan tapşırıqlar vermək və ya onun inkişaf imkanlarını məhdudlaşdırmaq demək deyil. Əksinə, təlim məqsədinə çatmaq üçün uyğun vasitələrin və dəstək üsullarının müəyyənləşdirilməsini nəzərdə tutur.

Beləliklə, inklüziv təhsilin səmərəliliyi təhsilalanın xüsusiyyətləri ilə təlim mühitinin imkanları arasındakı uyğunluqdan asılıdır. Bu uyğunluğun təmin olunması isə pedaqoji prosesdə psixoloji biliklərdən məqsədyönlü istifadəni tələb edir.

Şagirdlərin fərdi psixoloji xüsusiyyətləri onların informasiyanı qəbul etməsinə, emal etməsinə, yadda saxlamasına, tapşırıqları yerinə yetirməsinə və ünsiyyət qurmasına təsir göstərir. Inklüziv təhsil şəraitində bu xüsusiyyətlərin nəzərə alınması təlim fəaliyyətinin düzgün planlaşdırılması və uşaqların inkişafının dəstəklənməsi baxımından mühüm əhəmiyyət daşıyır.

Şagirdlərin emosional inkişafı, maraqları, qabiliyyətləri, ünsiyyət bacarıqları və fərdi öyrənmə xüsusiyyətləri təlimin nəticələrinə təsir göstərən mühüm amillərdir. Buna görə də müəllim təlim prosesini təşkil edərkən uşaqların fərdi ehtiyaclarını nəzərə almalı, onların potensialının inkişafı üçün əlverişli şərait yaratmalıdır [3, s. 158].

Müəllim təlim materialını müxtəlif formalarda təqdim etməklə idrak fəaliyyətini dəstəkləyə bilər. Məsələn, şifahi izahın vizual materiallarla tamamlanması, mürəkkəb tapşırıqların kiçik mərhələlərə bölünməsi və əsas məlumatların fərqləndirilməsi şagirdlərin materialı anlamasını asanlaşdırır. Bununla belə, uşaqları dəyişməz “öyrənmə tipləri” üzrə qruplaşdırmaq əvəzinə, müxtəlif təqdimat üsullarını bütün şagirdlər üçün əlçatan etmək daha məqsədəuyğundur.

Fərdi psixoloji xüsusiyyətlərin digər mühüm istiqaməti emosional vəziyyət və özünəinamla bağlıdır. Təlimdə təkrar uğursuzluq yaşayan, sinif yoldaşları ilə müqayisə edilən və ya səhvlərinə görə mənfi münasibətlə qarşılaşan şagirdlərdə narahatlıq və fəaliyyətdən yayınma yarana bilər. Əksinə, dəstəkləyici münasibət, konstruktiv geribildirim və kiçik nailiyyətlərin qiymətləndirilməsi uşağın öz imkanlarına inamını gücləndirir.

İnklüziv sinifdə müəllim şagirdlərin emosional reaksiyalarını müşahidə etməli, çətinliklərin səbəblərini müəyyənləşdirməyə çalışmalı və ehtiyac olduqda məktəb psixoloqu ilə əməkdaşlıq

etməlidir. Bununla yanaşı, hər bir davranışı psixoloji problem kimi qiymətləndirməkdən çəkinmək, uşağın fərdi şəraitini və təlim mühitinin təsirini də nəzərə almaq lazımdır.

Ünsiyyət və sosial qarşılıqlı əlaqə xüsusiyyətləri də inklüziv təhsildə xüsusi əhəmiyyət daşıyır. Bəzi şagirdlər qrup işlərində fəal iştirak edir, digərləri isə ünsiyyətə qoşulmaq üçün əlavə vaxta və dəstəyə ehtiyac duyurlar. Nitq və kommunikasiya çətinlikləri olan uşaqların öz fikirlərini ifadə etmələri üçün alternativ ünsiyyət vasitələrindən, vizual göstəricilərdən və uyğunlaşdırılmış tapşırıqlardan istifadə oluna bilər.

Fərdi xüsusiyyətlərin nəzərə alınması şagirdin maraqlarının, ehtiyaclarının və motivasiyasının öyrənilməsinə də əhatə edir. Təlim materialının uşağın təcrübəsi və maraqları ilə əlaqələndirilməsi onun dərəcələb olunmasını asanlaşdırma bilər. Eyni zamanda, şagirdə seçim imkanı verilməsi, onun fikirlərinin dinlənilməsi və təlim məqsədlərinin aydın izah edilməsi məsuliyyət hissinin inkişafına kömək edir.

Qeyd edilməlidir ki, fərdi psixoloji xüsusiyyətlər uşağın dəyişməz göstəriciləri deyil. Onlar inkişaf, sosial münasibətlər, təlim təcrübəsi və mühitin təsiri ilə dəyişə bilər. Buna görə də şagird haqqında pedaqoji qərarlar yalnız ilkin müşahidələrə deyil, davamlı qiymətləndirməyə və onun inkişaf dinamikasına əsaslanmalıdır.

Inklüziv təhsil mühitində fərdi yanaşmanın həyata keçirilməsi müəllimin peşəkar hazırlığından, psixoloji biliklərindən və pedaqoji çevikliyindən əhəmiyyətli dərəcədə asılıdır. Müəllim yalnız bilik ötürən şəxs deyil, həm də təlim şəraitini təşkil edən, şagirdin ehtiyaclarını müəyyənləşdirən, onun iştirakını dəstəkləyən və inkişafını istiqamətləndirən mütəxəssisdir.

Fərdi yanaşmanın ilk mərhələsi şagirdin mövcud bilik və bacarıqlarının, maraqlarının, güclü tərəflərinin və çətinliklərinin öyrənilməsidir. Bu məqsədlə müşahidə, söhbət, diaqnostik tapşırıqlar, şagirdin iş nümunələrinin təhlili və valideynlərlə əməkdaşlıq imkanlarından istifadə edilə bilər. Toplanan məlumatlar uşağı etiketləmək üçün deyil, təlimin necə təşkil olunacağını müəyyənləşdirmək üçün tətbiq edilməlidir.

Inklüziv sinifdə müəllimin vəzifəsi yalnız bilik verməklə məhdudlaşmır. Müəllim şagirdlərin fərdi ehtiyaclarını müəyyənləşdirməli, təlim materiallarını uyğunlaşdırmağı, əməkdaşlığa əsaslanan mühit yaratmağı və hər bir uşağın dərəcədə fəal iştirakına dəstək göstərməlidir [4, s.98].

Diferensiallaşdırılmış təlim fərdi yanaşmanın əsas vasitələrindən biridir. Bu yanaşma təlim materialının məzmununun, tapşırıqların mürəkkəbliyi səviyyəsinin, fəaliyyət üsullarının və nəticələrin təqdim edilmə formalarının şagirdlərin ehtiyaclarına uyğunlaşdırılmasını nəzərdə tutur. Diferensiallaşdırma şagirdləri daimi qruplara ayırmaq və onların imkanlarını əvvəlcədən

məhdudlaşdırmaq demək deyil. Əksinə, hər bir şagirdə inkişafı üçün uyğun çətinlik səviyyəsi və zəruri dəstək təqdim edilməlidir.

CAST təşkilatının Universal Təlim Dizaynı üzrə təlimatları təlimdə iştirakın, informasiyanın təqdimatının və biliklərin ifadə olunmasının müxtəlif yollarının əvvəlcədən planlaşdırılmasını tövsiyə edir. Bu yanaşma təlimdə yaranan maneələri sonradan aradan qaldırmaqla kifayətlənməyərək, onların dərsin planlaşdırılması mərhələsində nəzərə alınmasına imkan yaradır [5].

Müəllimin pedaqoji fəaliyyətində müsbət psixoloji mühitin yaradılması da vacibdir. Şagirdlərin səhv etməkdən qorxmadığı, sual verməkdən çəkinmədiyi və fərqliliklərinə görə alçaldılmadığı sinif mühiti öyrənmə fəallığını dəstəkləyir. Müəllim bütün uşaqlara hörmətlə yanaşmalı, müqayisə və damğalayıcı ifadələrdən çəkinməli, əməkdaşlığı və qarşılıqlı yardımını təşviq etməlidir.

İnklüziv təhsildə müəllim-şagird münasibətlərinin keyfiyyəti ilə yanaşı, müəllimlərin bir-biri ilə əməkdaşlığı da mühüm əhəmiyyət daşıyır. Sinif müəllimi, xüsusi təhsil müəllimi, loqoped, psixoloq və digər mütəxəssislərin birgə fəaliyyəti şagirdin ehtiyaclarının daha sistemli şəkildə qiymətləndirilməsinə və uyğun dəstəyin müəyyənəşdirilməsinə şərait yaradır.

Beləliklə, fərdi yanaşmanın səmərəli təşkili müəllimin müşahidə, planlaşdırma, uyğunlaşdırma, qiymətləndirmə və əməkdaşlıq bacarıqlarının qarşılıqlı əlaqədə inkişafını tələb edir.

İnklüziv təhsildə fərdi psixoloji xüsusiyyətlərin nəzərə alınması konkret pedaqoji tədbirlərlə müşayiət olunmalıdır. Bu tədbirlər uşağın ehtiyaclarına, təlim məqsədlərinə və məktəbin mövcud imkanlarına uyğun şəkildə seçilməlidir.

İlk növbədə, dərsin planlaşdırılmasında müxtəlif təqdimat vasitələrindən istifadə etmək məqsədəuyğundur. Şifahi izah, yazılı təlimat, şəkillər, sxemlər, praktik nümunələr və rəqəmsal resurslar eyni mövzunun müxtəlif yollarla mənimsənilməsinə kömək edə bilər. Təlimatların qısa və aydın verilməsi, tapşırıqların ardıcıl mərhələlərə bölünməsi və əsas anlayışların vurğulanması informasiyanın qavranılmasını asanlaşdırır.

İkinci mühüm istiqamət tapşırıqların uyğunlaşdırılmasıdır. Bəzi şagirdlərə tapşırığı yerinə yetirmək üçün əlavə vaxt, nümunə, vizual dəstək və ya fərdi izah lazım ola bilər. Digər şagirdlər isə müstəqil işləmək və daha mürəkkəb tapşırıqları yerinə yetirmək imkanına malik ola bilərlər. Pedaqoji məqsəd bütün şagirdlərə eyni yolu tətbiq etmək deyil, onların öyrənmə məqsədlərinə çatmasına imkan verən əsaslandırılmış dəstək göstərməkdir.

Üçüncü istiqamət qiymətləndirmə üsullarının çevik təşkilidir. Şagirdin biliyini yalnız bir təqdimat forması ilə qiymətləndirmək onun real bacarıqlarını tam əks etdirməyə bilər. Təlim məqsədindən asılı olaraq şifahi cavab, yazılı iş, praktik fəaliyyət, layihə və ya təqdimat kimi müxtəlif

vasitələrdən istifadə oluna bilər. Qiymətləndirmə meyarları əvvəlcədən aydınlaşdırılmalı, geribildirim isə şagirdin növbəti addımlarını müəyyənləşdirməsinə kömək etməlidir.

Dördüncü istiqamət sosial qarşılıqlı əlaqənin dəstəklənməsidir. Cütlərlə iş, kiçik qruplarda fəaliyyət, birgə layihələr və qarşılıqlı yardım tapşırıqları şagirdlərin əməkdaşlıq bacarıqlarını inkişaf etdirə bilər. Bununla belə, qrup fəaliyyətində hər bir şagirdin real iştirakına diqqət yetirilməli, heç bir uşağın passiv müşahidəçi mövqeyində qalmasına yol verilməməlidir.

Beşinci istiqamət emosional və psixoloji dəstəyin təşkilidir. Müəllim şagirdlərin özlərini təhlükəsiz hiss etmələri üçün hörmətə, qarşılıqlı anlaşmaya və müsbət münasibətlərə əsaslanan mühit yaratmalıdır. Davranış çətinlikləri yarandıqda yalnız cəza tədbirlərinə üstünlük vermək əvəzinə, davranışın səbəblərini araşdırmaq, aydın qaydalar müəyyənləşdirmək və uşağa özünü tənzimləmə bacarıqlarını inkişaf etdirməkdə kömək göstərmək daha məqsədəuyğundur.

Altıncı istiqamət ailə ilə əməkdaşlıqdır. valideynlər uşağın maraqları, ünsiyyət xüsusiyyətləri, gündəlik vərdişləri və ona kömək edən üsullar haqqında dəyərli məlumat verə bilərlər. Məktəb və ailə arasında müntəzəm, qarşılıqlı hörmətə əsaslanan əlaqə uşağın inkişafında ardıcılığın təmin olunmasına kömək edir. Eyni zamanda, ailənin fikirləri dinlənilməli və təhsil qərarları mümkün olduqda uşağın öz iştirakı ilə müzakirə edilməlidir.

Müasir inklüziv təhsil yanaşmaları dəstəyin yalnız fərdi şagirdlə məhdudlaşmamasını, məktəb mühitində mövcud maneələrin də aradan qaldırılmasını vacib hesab edir. UNICEF-in inklüziv təhsil üzrə materiallarında müəllim hazırlığı, əlçatan tədris resursları, fiziki mühitin uyğunlaşdırılması və ayrı-seçkiliyin qarşısının alınması əsas istiqamətlər kimi göstərilir [5].

Bu strategiyaların tətbiqi zamanı şagirdlərin ehtiyacları müntəzəm qiymətləndirilməli və görülmə tədbirlərin səmərəliliyi izlənilməlidir. Eyni zamanda, fərdi xüsusiyyətlər haqqında məlumatların məxfiliyi qorunmalı, uşaqlar arasında damğalanma və ayrı-seçkiliyə səbəb ola biləcək münasibətlərə yol verilməməlidir.

Inklüziv təhsildə fərdi psixoloji xüsusiyyətlərin nəzərə alınması bir sıra təşkilati və pedaqoji çətinliklərlə müşayiət oluna bilər. Bu problemlərdən biri müəllimlərin inklüziv təlimin təşkili və xüsusi təhsil ehtiyacları olan uşaqlarla iş üzrə praktik hazırlığının yetərli olmamasıdır. Müəllim fərqli ehtiyacları olan şagirdlər üçün uyğun təlim üsullarını seçməkdə çətinlik çəkdikdə təlim prosesində iştirak imkanları məhdudlaşa bilər.

Bu problemin həlli üçün müəllim hazırlığı proqramlarında inklüziv pedaqogika, uşaq psixologiyası, diferensiaslaşdırılmış təlim və əlçatan qiymətləndirmə üsullarına daha geniş yer verilməlidir. Müəllimlər üçün təlimlər, metodik seminarlar və təcrübə mübadiləsi təşkil olunmalı, onların gündəlik fəaliyyətdə tətbiq edə biləcəkləri praktik materiallar hazırlanmalıdır.

Digər problem siniflərdə şagird sayının çoxluğu, tədris resurslarının məhdudluğu və mütəxəssis dəstəyinin çatışmazlığı ilə bağlıdır. Belə şəraitdə müəllimin hər bir şagirdin ehtiyacına uyğun fərdi iş aparması çətinləşə bilər. Bu baxımdan məktəblərdə mütəxəssislər arasında əməkdaşlığın gücləndirilməsi, uyğunlaşdırılmış resursların hazırlanması və təhsil müəssisələrinin təşkilati imkanlarının genişləndirilməsi vacibdir.

İnklüziv təhsilin qarşısında duran digər maneə cəmiyyətdə və məktəb mühitində mövcud olan stereotiplərdir. Bəzi hallarda xüsusi təhsil ehtiyacları olan uşaqların ümumi sinifdə təhsil almasının digər şagirdlərin təliminə mənfi təsir göstərəcəyi düşünülür. Halbuki inklüziv təhsilin səmərəli təşkili üçün əsas məsələ uşaqların fərqliliklərini problem kimi təqdim etmək deyil, təlim mühitini onların iştirakına uyğunlaşdırmaqdır.

Valideynlərin və pedaqoji kollektivin maarifləndirilməsi, şagirdlər arasında qarşılıqlı hörmətin təşviqi və ayrı-seçkiliyin qarşısını alan məktəb qaydalarının tətbiqi bu çətinliklərin aradan qaldırılmasına kömək edə bilər.

İnklüziv təhsilin səmərəli təşkili pedaqoji yanaşmalarla yanaşı, müvafiq normativ-hüquqi sənədlərin tələblərinə də əsaslanmalıdır. Azərbaycan Respublikasında inklüziv təhsilin təşkili ilə bağlı qəbul edilmiş qaydalar təhsil prosesinin hüquqi və təşkilati əsaslarının müəyyənləşdirilməsi baxımından əhəmiyyətlidir [1].

Bununla yanaşı, fərdi yanaşmanın tətbiqi zamanı şagirdlərin imkanlarını aşağı qiymətləndirmək və onlar üçün həddindən artıq sadələşdirilmiş təlim məqsədləri müəyyənləşdirmək riski də mövcuddur. Dəstəyin məqsədi uşağın müstəqilliyini məhdudlaşdırmaq deyil, onun tədricən daha müstəqil fəaliyyət göstərməsinə şərait yaratmaqdır. Buna görə də pedaqoji müdaxilələr şagirdin inkişaf dinamikasına uyğun dəyişdirilməli, onun güclü tərəfləri və maraqları təlim prosesinə cəlb edilməlidir.

Nəticə etibarilə, inklüziv təhsildə fərdi yanaşmanın səmərəliliyi müəllimin peşəkarlığı, məktəbin resursları, ailə ilə əməkdaşlıq və dəstəkləyici sosial mühitin birgə fəaliyyətindən asılıdır.

NƏTİCƏ

Aparılan nəzəri təhlil göstərir ki, inklüziv təhsil prosesində şagirdlərin fərdi psixoloji xüsusiyyətlərinin nəzərə alınması təlimin keyfiyyətinin yüksəldilməsi, uşaqların sosial uyğunlaşması və şəxsiyyət kimi inkişafı baxımından mühüm pedaqoji əhəmiyyət daşıyır. İdrak imkanları, diqqət və yaddaş xüsusiyyətləri, emosional vəziyyət, ünsiyyət bacarıqları və təlim motivasiyası şagirdlərin öyrənmə prosesinə təsir edən əsas amillərdəndir.

Müəyyən edilmişdir ki, fərdi yanaşmanın səmərəli təşkili təlim materiallarının müxtəlif formalarda təqdim edilməsini, tapşırıqların uyğunlaşdırılmasını, qiymətləndirmə üsullarının çevik

seçilməsini və şagirdlərin sosial-emosional dəstəklə təmin olunmasını tələb edir. Müəllimin psixoloji-pedaqoji hazırlığı, məktəb mütəxəssisləri ilə əməkdaşlıq və ailənin təlim prosesinə cəlb edilməsi bu istiqamətdə mühüm rol oynayır.

Tədqiqatın nəticələrinə əsasən aşağıdakı təkliflər irəli sürülür:

Müəllimlərin inklüziv pedaqogika, uşaq psixologiyası və diferensiallaşdırılmış təlim üzrə peşəkar hazırlığı gücləndirilməlidir.

Dərslərin planlaşdırılması zamanı şagirdlərin fərdi ehtiyaclarını nəzərə alan müxtəlif təlim materiallarından, tapşırıqlardan və qiymətləndirmə üsullarından istifadə olunmalıdır.

Məktəblərdə müəllim, psixoloq, xüsusi təhsil mütəxəssisi və valideynlər arasında əməkdaşlıq sistemli şəkildə təşkil edilməlidir.

Şagirdlərin emosional təhlükəsizliyini, qarşılıqlı hörməti və fəal iştirakını təmin edən dəstəkləyici təlim mühiti yaradılmalıdır.

Fərdi yanaşmanın səmərəliliyi şagirdlərin inkişaf dinamikası və təlimdə iştirakı əsasında müntəzəm qiymətləndirilməlidir.

Beləliklə, inklüziv təhsildə fərdi psixoloji xüsusiyyətlərin nəzərə alınması yalnız ayrı-ayrı şagirdlərə dəstək göstərilməsi deyil, bütövlükdə təhsil mühitinin daha əlçatan, çevik və şəxsiyyətyönümlü qurulması deməkdir. Bu yanaşma hər bir uşağın potensialının reallaşdırılmasına, təlimdə bərabər imkanların genişləndirilməsinə və inklüziv məktəb mədəniyyətinin formalaşmasına xidmət edir.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin “İnklüziv təhsilin təşkili Qaydası”nın təsdiq edilməsi haqqında Qərarı.

CAST. Universal Design for Learning Guidelines, Version 3.0. 2024.
<https://udlguidelines.cast.org/>

Məmmədova A.T. İnklüziv siniflərdə müəllim peşəkarlığı // Pedaqogika. 2022, № 4.

Məmmədova Ü.R. İnklüziv təhsilə giriş: mühazirə mətnləri: dərs vəsaiti. Bakı: ADPU nəşriyyatı, 2022. 216 s.

UNICEF Innocenti. Learning is for Everyone: Global Report. Paving the Pathway for Inclusive Education for Children with Disabilities. June 2026.
<https://www.unicef.org/innocenti/reports/learning-everyone-global-report>

Ümumtəhsil məktəblərində inklüziv təhsilin təşkili: metodik vəsait / S.A.Məhsimova, S.E.Məhərrəmli, V.H.Mütəlibova və b.; elmi red. Ü.Babayeva. Bakı: CN Poliqrafiya, 2023. 166 s.

ABSTRACT

PEDAGOGICAL IMPORTANCE OF CONSIDERING INDIVIDUAL PSYCHOLOGICAL CHARACTERISTICS IN INCLUSIVE EDUCATION

Mirza Hashimov

The article examines the pedagogical importance of considering students' individual psychological characteristics within the inclusive education process. It analyzes the impact of learning needs, cognitive abilities, emotional state, communication skills, and individual development characteristics on the learning process. The role of an individual approach, differentiated instruction, accessible educational materials, and teacher-student collaboration in enhancing the effectiveness of inclusive education is substantiated. At the same time, the importance of teachers' pedagogical preparedness, family collaboration, and psychological support mechanisms is highlighted to ensure the active participation of all students in the learning process.

Keywords: *inclusive education, individual psychological characteristics, individual approach, differentiated instruction, pedagogical support, student personality*

